

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.57(1-2)-14

УДК 271.2-747:348]:322(477)

ЄДИНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В УКРАЇНІ, ЯК МЕГА-МЕТА НАШОГО НАРОДУ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ ДОСЯГНЕННЯ

В. Д. Бондаренко

Анотація.

Актуальність дослідження. Для України, як для домінантно православної країни де православні складають собою незаперечну більшість віруючих, а православ'я має понад тисячорічне коріння, співіснування кількох православних юрисдикцій, які орієнтовані на Вселенську (Константинопольську) та Московську патріархії є вкрай небезпечним для нашої держави і суспільства, що потерпають від російської агресії уже другий десяток років. Розв'язання протиріч, що існують між двома найбільшими в Україні православними церквами, постає як мега-мета для нашої нації, а відтак і складає актуальність даної статті.

Постановка проблеми. Понад три десятиліття протистояння між православними в Україні, потягло за собою втрату ними впливу в нашій країні, особливо в умовах бурхливого релігійного ренесансу, що наступив у пострадянський період її розвитку. Однак проведення 15 грудня 2018 р. Об'єднавчого собору з різних причин виявилось неефективним засобом об'єднання православних в Україні. Українська православна церква, що знаходилася у канонічній єдності з Московським патріархатом, практично не долучилася до цього процесу. Об'єднавчий потенціал Томосу про автокефалію православних в Україні, підписаного 5 січня 2019 р. так і не був реалізований. Відтак питання подальшого пошуку шляхів об'єднання православних в Україні залишається актуальною проблемою організації релігійного життя у нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єднавчий процес православних в Україні не привів до ефективного вирішення проблем у стосунках між Православною церквою України та Українською православною церквою. Більше того порушення у стосунках між Вселенською та Московською патріархіями, що проявляються час від часу, загострилися і 15 жовтня 2018 р. Московська патріархія оголосила про розрив євхаристійного спілкування із Вселенською патріархією. Ще раніше існуючі між ними протиріччя негативно позначилися на проведенні Всеправославного собору на Криті у 2016 р. і по суті розкололи світове православ'я та не дали можливості напрацювати загальновизнану модель надання автокефалії православним церквам, а відтак і заважають визнанню автокефалії ПЦУ. Ці питання складають серцевину православно-богословського та релігієзнавчого наукового пошуку розв'язання означених проблем, як в Україні, так і за кордоном.

Постановка завдання. Завдання з об'єднання православних в Україні залишається актуальним. В ньому об'єктивно зацікавлені усі православні церкви світу за виключенням Російської, а також православні церкви України — ПЦУ і УПЦ та інші православні церковні формування, що діють на території нашої країни, переважна більшість українського суспільства та Українська держава. Це актуалізує пошуки шляхів об'єднання православних в Україні з метою реалізації об'єднавчого потенціалу Томосу про автокефалію православних в Україні та самої моделі об'єднання ПЦУ та УПЦ, що максимально враховувала б інтереси обох церков.

Виклад основного матеріалу. У статті аналізуються причини міжправославних протиріч в Україні, оцінюється нинішній етап взаємин між Православною церквою України та Українською православною церквою з урахуванням впливу на нього обставин довготривалої російсько-української війни та моделюються можливі шляхи розв'язання міжправославної напруженості та утворення єдиної Помісної Православної Церкви України.

Висновки. Об'єднання православних в Україні може бути здійснене зусиллями Вселенської патріархії або чотирьох древніх патріархатів — Константинопольського, Александрійського, Антиохійського та Єрусалимського. Розв'язання цього завдання може також вимагати проведення Всеправославної наради, що напрацювала б модель взаємоприйнятного об'єднання православних в Україні. Автор, у свою чергу, висловлюється щодо можливих операціональних дій, які призвели б православних нашої країни до об'єднання.

Ключові слова. Православна церква України, Українська православна церква, шляхи

об'єднання православних в Україні, Константинопольська (Вселенська) та Російська православні церкви, пентархія, світове православ'я, Всеправославна нарада з питань об'єднання православних в Україні, православні церкви в умовах російсько-української війни.

THE UNIFIED ORTHODOX CHURCH IN UKRAINE AS A MEGA-GOAL OF OUR NATION: STATE, PROBLEMS, AND MECHANISMS OF ACHIEVEMENT

Viktor Bondarenko

Abstract.

Relevance of the research topic. For Ukraine, as a predominantly Orthodox country where Orthodox Christians constitute an indisputable majority of believers and where Orthodoxy has more than a thousand years of roots, the coexistence of several Orthodox jurisdictions oriented toward the Ecumenical (Constantinopolitan) and the Moscow Patriarchates is extremely dangerous for our state and society, which have been suffering from Russian aggression for already the second decade. Resolving the contradictions that exist between the two largest Orthodox churches in Ukraine emerges as a mega-goal for our nation and therefore constitutes the relevance of this article.

Problem statement. More than three decades of confrontation among Orthodox believers in Ukraine have led to a loss of their influence in our country, especially under conditions of the vigorous religious renaissance that began in the post-Soviet period of its development. However, the Unification Council held on 15 December 2018, for various reasons proved to be an ineffective means of uniting Orthodoxy in Ukraine. The Ukrainian Orthodox Church, which was in canonical unity with the Moscow Patriarchate, practically did not join this process. The unifying potential of the Tomos on the autocephaly of Orthodoxy in Ukraine, signed on 5 January 2019, was never realized. Consequently, the issue of further searching for ways to unite Orthodoxy in Ukraine remains relevant.

Analysis of recent research and publications. The unification process of Orthodoxy in Ukraine did not lead to an effective resolution of problems in relations between the Orthodox Church of Ukraine and the Ukrainian Orthodox Church. Moreover, disruptions in relations between the Ecumenical and Moscow Patriarchates, which began to manifest as early as 1922, intensified, and on 15 October 2018, the Moscow Patriarchate announced the severance of Eucharistic communion with the Ecumenical Patriarchate. Even earlier contradictions between them negatively affected the holding of the Pan-Orthodox Council in Crete in 2016 and, in essence, split world Orthodoxy, preventing the development of a generally recognized model for granting autocephaly to Orthodox churches and, consequently, the recognition of the autocephaly of the OCU. These issues constitute the core of Orthodox-theological and religious-studies scholarly inquiry aimed at resolving the aforementioned problems.

Research objective. The task of uniting Orthodoxy in Ukraine remains relevant. Objectively interested in it are all Orthodox churches of the world except the Russian one, as well as the Orthodox churches of Ukraine, the OCU and the UOC, and other Orthodox ecclesiastical formations operating on the territory of our country, the overwhelming majority of Ukrainian society, and the Ukrainian state. This actualizes the search for ways to unite Orthodoxy in Ukraine in order to realize the unifying potential of the Tomos on the autocephaly of Orthodoxy in Ukraine and the very model of unification of the OCU and the UOC, which would maximally take into account the interests of both churches.

Main material presentation. The article analyzes the causes of inter-Orthodox contradictions in Ukraine, assesses the current stage of relations between the Orthodox Church of Ukraine and the Ukrainian Orthodox Church, taking into account the impact of the circumstances of the prolonged Russian-Ukrainian war, and models possible ways to resolve inter-Orthodox tensions and to form a single Local Orthodox Church of Ukraine.

Conclusions. The unification of Orthodoxy in Ukraine can be carried out through the efforts of the Ecumenical Patriarchate or the four ancient patriarchates—Constantinople, Alexandria, Antioch, and Jerusalem. Solving this task may also require holding a Pan-Orthodox conference that would develop a model of mutually acceptable unification of Orthodoxy in Ukraine. The author, in turn, expresses views on possible operational actions that could lead the Orthodox believers of our country to unification.

Key words: Orthodox Church of Ukraine; Ukrainian Orthodox Church; paths to the unification of Orthodoxy in Ukraine; Constantinopolitan (Ecumenical) and Russian Orthodox Churches; pentarchy; world Orthodoxy; Pan-Orthodox conference on the unification of Orthodoxy in Ukraine; Orthodox churches under the conditions of the Russian-Ukrainian war.

Актуальність теми дослідження. Україна, як поліконфесійна країна має чітко виражену найбільшу величину, що домінує над іншими конфесіями — це православні церкви, питома вага яких складає понад 60% від загальної кількості релігійних громад та віруючих у них [1].

В Україні, як і в інших країнах, що вважаються православними, православні церкви також не є монолітними, що є наслідком взаємопроникнення православних традицій різних

народів або глобалізаційних процесів. Навіть в Росії, де православна церква тісно пов'язана з політичною основою держави, проявляється присутність православних церков інших народів в т. ч. і українців. Однак, що стосується України, то тут російська православна традиція насаджується силою упродовж багатьох століть, що сягають собою ще домонгольського періоду. Вона особливо інтенсифікувалася по мірі намагання Московського царства використати історію Київської держави та її церкви для історико-політичного концепту становлення та розвитку сучасної Росії, де відносини держави і церкви не просто розвиваються у стилі симфонії між цими інститутами, а і мають ознаки теократичної держави, схожої на Іран. Цим пояснюється укорінення ідеї “русского мира” та особливе місце православної церкви в побудові Російської держави та їхньої обопільної участі в сучасній російсько-українській війні, яка носить екзистенційний характер.

В Україні структури Української православної церкви у канонічній єдності з Московським патріархатом не несуть у собі подібних рис, про що свідчить відсутність одностайної підтримки політики священноначалля РПЦ щодо українців та України і їхнього знищення в ході цієї довготривалої війни. Саме тому справа, щодо дій російських агресорів та РПЦ в Україні, нерідко доходить до протестів з боку частини єпископату, священства і мирян УПЦ та до непоминання патріарха РПЦ Кирила Гундяєва під час богослужінь.

Що стосується позиції Православної церкви України, яка на початку 2019 року отримала Томос про автокефалію з рук Вселенської (Константинопольської) церкви, то вона є цілковито патріотичною та такою, що українізує свій святково-обрядовий комплекс, з урахуванням історії власного народу, корегує склад сонму святих, запровадила юліанський календар, всіляко підтримує свій народ та військо в роки війни з Росією і т. п. Кілька століть залежності православних в Україні від московського духовно-релігійного центру відчутно ускладнили пошук ПЦУ свого власного шляху у сучасному світі. Однак цей процес поволі іде. Православна церква України уже визнана чотирма автокефальними церквами — Константинопольською, Александрійською, Грецькою (Елладською) та Кіпрською. Вона увійшла до складу Конференції європейських церков та бере активну участь у різного роду міжнародних релігійних заходах, в яких ще донедавна православні українці були представлені через Російську православну церкву. Сказане свідчить про те, що ці дві церкви, що базуються на одній етнічній основі, повинні об'єднатися та утворити єдину Помісну Православну церкву України, що служила б інтересам власного народу та нашої молодій державі.

Постановка проблеми. Щодо православного церковного середовища, що завжди складало духовну основу нашого народу, то в ньому із самих початків становлення православної церкви і розвитку держави, прослідковується наявність двох взаємовиключних тенденцій — з одного боку зміцнення суб'єктності церкви, а відтак і суб'єктності наших предків та намагання фрагментації цих двох засадничих інститутів, - з другого. Наявність цих двох тенденцій проявилася ще у XII ст. і вилилася у захоплення і розграбування Києва, коаліцією князів, зібраною Володимиро-Суздальським князем Андрієм Боголюбським. “Ціла хмара князів Руси посунула нищити Київ на славу його північного суперника”, - писав про цю подію Михайло Грушевський у своїй безсмертній “Історії України-Руси” (Том II. Розділ III. Стор. 6). Російський історик В. Ключевський називав Суздальського князя Андрія Боголюбського першим князем майбутніх московитів в особі якого великорос вперше вийшов на історичну арену. Знищуючи політичну могутність Києва загарбники знищили величезну кількість церков та монастирів та вкрали, серед іншого, легендарну ікону Вишгородської (Володимирської) Богородиці, що і досі знаходиться у Москві.

Названі тенденції пройшли через чисельні війни, а руйнація північними сусідами древнього Києва стала предметом міфологізації російською націоналістичною історіографією, що стверджує історичне лідерство Москви та її домінування над Києвом. На цих “здобутках” північно-східного сусіда базується і ідея першості Російської православної церкви по відношенню до українського православ'я. Вона ж лежить в основі сучасної запеклої боротьби РПЦ не лише проти автокефалії Православної церкви України (Української православної церкви), але і проти єдності православних українців у межах однієї церкви. Ці історичні маніпуляції лягли і в основу нескінченного конфлікту між Російською православною церквою та Константинопольською (Вселенською) церквою за першість у світовому православ'ї та за право надавати іншим церквам автокефалію. За таких обставин православні українці мають обстоювати своє право на повне унезалежнення своєї

церкви та об'єднати діючі в Україні православні релігійні організації в рамках єдиної Помісної Православної Церкви України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У зв'язку із складнощами об'єднання православних в Україні та необхідністю подолання фактичного розколу світового православ'я, викликаного розривом євхаристійного спілкування Московського патріархату із Вселенським (Константинопольським патріархатом), православно-богословські та релігієзнавчі кола у всьому світі працюють над подоланням цих проблем. Серед досліджень, які спрямовуються на розв'язок цих питань слід назвати праці митрополитів Вселенської церкви Елпідифора Ламбриніадіса та Іммануїла Адамакіса, російських та українських дослідників О. Солдатов, диякона Андрія Кураєва, архимандрита Кирила Говоруна, О. Сагана, Л. Филипович, О. Бродецького, П. Кралука, Ю. Чорноморця та ін.

Постановка завдання. Для нормалізації релігійного життя в Україні проблема об'єднання православних була і залишається провідною оскільки ідеться про унормування життєдіяльності найбільшої релігійної громади – православних українців, які поки що не спромоглися об'єднатися. Надана нам можливість використати з цією метою Томос Вселенської патріархії, отриманий у 2019 році, не була реалізована з різних причин. Відтак і об'єднуючий потенціал Томосу не був задіяний повною мірою. Для його реалізації потрібно визнати нежиттєздатною ідею приєднання громад Української православної церкви, що зберігає канонічну та організаційну єдність з РПЦ до Православної Церкви України, яка отримала Томос про автокефалію. У цій роботі наголос слід поставити не на приєднанні, а на об'єднанні цих двох церков, як українських за своєю сутністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея приєднання УПЦ до ПЦУ поволи вичерпує себе, в той час коли УПЦ з часом починає звільнятися від нав'язаних їй оков "русского мира". Сьогодні вже видно, що єдності на рівноправній основі прагнуть не лише віряни та священство обох українських церков, але і єпископат УПЦ, що ще донедавна видавався монолітною корпорацією, що не сприйняла Томос.

Щоб переконатися у непродуктивності ідеї приєднання УПЦ до ПЦУ достатньо оцінити зміни, що відбулися у спілкуванні цих церков у останні сім років. За підрахунками Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (далі – ДЕСС) у 2019 році, одразу після отримання Томосу, від УПЦ до ПЦУ перейшло 547 громад віруючих, а в наступні роки, аж до початку повномасштабної війни Росії проти України – усього 16 громад. Війна дала новий поштовх цьому процесові. За період 2022-2024 рр. перехід здійснили 1172 громади і активність переходів знову занепала. Україна більше не отримує Томоса і дай нам Боже пережити війну, а ПЦУ кількісно ще не порівнялася з УПЦ. Отже все вказує на те, що цим українським церквам слід об'єднуватися, а не гратися в лідерство і не намагатися приєднати одну до іншої.

Ця робота буде вимагати від ПЦУ та УПЦ взаєморозуміння, здатності до компромісу, навіть жертвності, а від держави більшої активності та здатності не творити відвертих ворогів у церковному середовищі аби досягти мега-мети для нашої нації – побудови єдиної Помісної Православної церкви України. Саме з цією метою автор даної статті намагається окреслити перші контури взаємоприйнятної моделі об'єднання православних в Україні, котра, безумовно буде піддаватися суттєвій корекції і повинна розцінюватися як перший крок у потрібному напрямку.

Отже, відновлення єдності православних в Україні можливо здійснити лише солідарними зусиллями усіх заінтересованих сторін та за умови знаходження ними відповідної моделі об'єднання православного середовища в нашій країні і побудови єдиної Православної церкви України на основі уже наданого нашим православним Томосу. Ця робота не буде одномоментною. Вона вимагатиме граничної відповідальності з боку доброзичливих щодо України православних автокефальних церков, відповідальної активності українських православних церковних формувань, у першу чергу, ПЦУ та УПЦ, а також громадянської зрілості українського суспільства та рішучості і твердості позиції нашої держави.

Скасування рішень Вселенської патріархії щодо передачі у тимчасове управління Московській патріархії древньої Київської митрополії у 1686 році та вручення православним українцям Томосу про автокефалію, певною мірою зрушило з мертвої точки ситуацію у православному середовищі України хоча і не розв'язало її до кінця. Томос Вселенського патріарха дарувався православним українцям усіх юрисдикцій і передбачав їхнє об'єднання.

Однак, вочевидь, як вже зазначалося, об'єднавчий потенціал Томосу був реалізований далеко не повною мірою, оскільки об'єднав лише дві групи православних — Українську автокефальну православну церкву та Українську православну церкву Київського патріархату. В силу різних обставин у період з 2016 р. до Об'єднавчого собору 15 грудня 2018 року можливість до об'єднання з іншими групами православних була практично проігнорована священноначаллям Української православної церкви, очолюваної митрополитом Онуфрієм Березовським. Із майже ста єпископів цієї церкви в соборі взяли участь лише два ієрархи УПЦ.

Це стало наслідком тиску на УПЦ з боку РПЦ, організованої протидії об'єднавчому процесу з боку священноначалля самої УПЦ та її пропагандистів. Запрошення до участі в Об'єднавчому соборі з боку Вселенського патріарха Варфоломія єпископами УПЦ були проігноровані, а значна їх частина, піддавшись на московську пропаганду, отримавши конверти із запрошеннями до участі в Об'єднавчому соборі, відправили їх на Фанар навіть не розпаковувавши. УПЦ, як відомо, посидала в Стамбул групу авторитетних митрополитів, які повинні були переконати патріарха Варфоломія в необхідності зупинки процесу визнання незалежності православних в Україні. Згодом, услід за РПЦ, Українська православна церква розірвала євхаристійне єднання із Вселенською патріархією, хоча в цьому не було ніякої потреби, оскільки УПЦ була дочірньою структурою РПЦ в Україні, а не автокефальною церквою.

Невизначеність канонічного статусу УПЦ, якій була дарована самостійність у внутрішньому управлінні, що не відповідає не лише автокефальному статусу церкви, але й не прирівнює її до автономних церков, штовхнула цю церкву в канонічну пастку і фактично зробила її великою розкольніською структурою в системі світового православ'я.

Частина священства УПЦ почала вимагати від священноначалля церкви її визначеності з канонічним статусом. Група священників, що нараховує понад чотириста осіб (т. з. підписанти) звернулися до митрополита Онуфрія з цими питаннями, однак відповіді не отримали. Наслідком відсутності нормальної комунікації між керівництвом УПЦ та її священством стало утворення т. з. Софійського братства, до якого увійшли експерти та священники ПЦУ та УПЦ, які не лише спілкуються між собою, а навіть співслужать. Поволі і до єпископату УПЦ приходить твереза оцінка реального стану їхньої церкви, що вимагає пошуку шляхів виходу із кризи, яка загрожує цій церковній структурі розколами та маргіналізацією.

Події, пов'язані з російсько-українською війною справляють різноплановий вплив на цю церкву. По-перше, війна виявила наявний в ній колабораційний елемент та запеклих пропагандистів “росского мира” [2]. По-друге, вона окреслила значну групу духовенства, що продовжує сподіватися на повернення старих порядків, пов'язуючи їх відновлення з неіснуючими “успіхами” російських нападників та безкінечним педалюванням ідеї “захисту УПЦ” з боку політичного керівництва Росії. По-третє, прийняття Закону України “Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій” визначило перспективу позбавлення релігійних організацій, що входять до УПЦ, права юридичної особи та втрати ними частини церковних споруд та монастирських комплексів, що належать державі. По-четверте, єпископат і священство УПЦ все більшою мірою переконуються в експансіоністських мотивах агресорів, до яких слід віднести і РПЦ, що вже анексувала в УПЦ 9 єпархій та попри спротив українського єпископату насаджує в них єпископів-росіян, руйнує ракетно-бомбовими ударами церкви, собори та монастирі УПЦ і не демонструє ні найменшої готовності надати УПЦ не лише автокефалію, а навіть і автономію [3]. Таким чином стає очевидним, що незавершена війна Росії проти України та РПЦ проти українців, буде гальмувати процес зближення двох православних церков в Україні, однак наша держава в особі Державної служби з етнополітики та свободи совісті уже повинна була б напрацювати як план організації переговорного процесу між ПЦУ та УПЦ, так і моделі їхнього об'єднання в єдину Помісну Православну церкву в Україні на основі уже діючого Томосу про автокефалію православних в нашій країні. На наше переконання модель приєднання УПЦ до ПЦУ, як вже зазначалося, починає вичерпувати себе.

В церковно-канонічному аспекті проблеми об'єднання православних в Україні наразі найважливішою видається відмова Української православної церкви від відновлення євхаристійного спілкування з Константинопольською патріархією. По суті поновлення цього спілкування залишається єдиною дорогою до повернення віруючих УПЦ в лоно світового

православ'я, оскільки сподівання на визнання автокефалії цієї церкви через РПЦ уже давно дорівнюють нулю.

При цьому слід зауважити, що Вселенський патріарх раніше відкидав ідею утворення в Україні екзархату для віруючих УПЦ, як перехідної форми до влиття в ПЦУ чи в об'єднану православну церкву України [4]. З нашої точки зору, обстоювання ідеї утворення такого екзархату для віруючих, духовенства та єпископату УПЦ, також не може оцінюватися як продуктивна. Вона, очевидно, здатна зблизити УПЦ з ПЦУ, але буде малокорисною у справі пошуку самої моделі об'єднання цих двох церков. При цьому сама ідея такого екзархату продовжує дебатуватися в середовищі обох православних церков України [5]. Як у православному церковному середовищі нашої країни так і в Константинопольській (Вселенській) церкві міцніє переконання про об'єднання православних в Україні. Так 6 січня 2026 року патріарх Варфоломій, вітаючи митрополита Епіфанія з черговою річницею отримання Томосу про автокефалію ПЦУ, закликав його "...шукати шляхів наближення до співєпископів в Україні через діалог і спільних точок до єдності... Закликаємо, - зазначив він, - ту шановну ієрархію, що залишилася в Україні, під проводом митрополита Онуфрія, переглянути свою позицію. Закликаємо самих себе і один одного до невпинної молитви насамперед за церковне примирення. Беззастережно засуджуємо крайнощі, звідки б вони не надходили" [6].

Така тональність звернення та порад патріарха Варфоломія очільнику ПЦУ митрополиту Епіфанію свідчить про зняття жорсткості з оцінок позиції митрополита Онуфрія щодо фактичної неучасті очолюваної ним церкви у Об'єднавчому соборі 15 грудня 2018 року. Вона дає можливість сподіватися на спонукання обох церков до розв'язання проблем, що накопичилися у стосунках між ПЦУ та УПЦ, а через них і у світовому православ'ї, що несе в собі внутрішню напруженість в результаті проблемного вирішення української міжправославної кризи у 2018-2019 рр.

Виконуючи настанову патріарха Варфоломія уже 2 лютого 2026 р. Священний Синод ПЦУ утворив комісію по організації і веденню діалогу з УПЦ. Її очільником було призначено митрополита Вінницького і Барського (нині митрополита Хмельницького і Шепетівського) Симеона Шостацького, досвідченого церковного діяча і безумовного прихильника утвердження автокефалії православних в Україні. Життя покаже наскільки успішною буде реалізація ідеї такого діалогу, але вже сьогодні можна стверджувати, що справи, пов'язані із зближенням двох церков, а згодом і з їхнім об'єднанням, будуть залежати від персонального складу групи ієрархів, що представлятимуть УПЦ. Природно, що справа не рушить з місця, якщо в цій групі виявляться симпатії жорсткого збереження єдності УПЦ з РПЦ, такі як митрополит Антоній Паканич, Феодосій Снігірьов, Лука Коваленко та інші.

Оскільки такого варіанту розвитку подій не можна відкинути то, можливо, паралельно слід було б розглядати і питання екзархату для частини УПЦ, або ідею утворення ставропігійних парафій при екзарху Вселенського патріарха єпископі Команському Михаїлу Аніщенку з тим, щоб згодом легалізувати відповідну церковну структуру для росіян в Україні з допомогою Вселенського а не Московського патріарха.

В соціально-психологічному аспекті переборювання міжправославної кризи в Україні на даному етапі видається рішуча відмова ПЦУ від "синдрому переможця". Проживши понад тридцять років в умовах канонічного невизнання УПЦ КП та УАПЦ зазнали жорстоких страждань, у першу чергу, з боку Російської православної церкви та УПЦ, як її сателіта в Україні. Відтак Православна церква України, основу якої склали УПЦ КП та УАПЦ, нині прагне утримувати УПЦ в стані канонічної невизначеності, насолоджуючись при цьому своїм "статусом переможця" у справі здобуття автокефалії. Натомість обом церквам, в особі їхніх єпископатів слід було б задуматися над пошуком взаємоприйнятних форм об'єднання, що дало б можливість позбавити страждань православний люд України та здобути згодом для об'єднаної церкви патріарший статус.

Ще раз підкреслимо, що для об'єднання православних в Україні не менше значення матиме переборювання в українському суспільстві та в Православній церкві України установки на приєднання парафій та усієї УПЦ до ПЦУ. Сьогодні з усією очевидністю можна стверджувати, що дві хвилі переходів парафій УПЦ до ПЦУ ідуть до свого завершення. Перша з них була пов'язана з проведенням Об'єднавчого собору та отриманням ПЦУ Томосу про автокефалію, а друга — з початком активної фази російсько-української війни, що розпочалася 24 лютого 2022 року.

Потенціал цього руху спадає і тому слід було б вести мову про об'єднання цих двох церков, а не про приєднання УПЦ до ПЦУ. На нежиттєздатність ідеї приєднання вказують, зокрема, повна відсутність переходів до ПЦУ єпископів УПЦ упродовж усього семирічного періоду, що минув після вручення православним в Україні Томосу про автокефалію ПЦУ. Не розширюється і коло православних церков, які визнавали б Православну церкву України, окрім тих чотирьох церков, що визнали її в перші часи її існування і, очевидно, не без допомоги Патріарха Варфоломія. Все це свідчить про те, що від наголосу на приєднанні УПЦ до ПЦУ слід відмовитися, а вести справу до об'єднання цих двох церков. Так само треба відмовитися від огульної критики УПЦ, за неприйнятні дії частини її єпископів, священників та віруючих, пов'язані з колаборацією з російськими агресорами та проповіданням ідей "росского мира". Покарання до них повинні застосовуватися виключно в індивідуальному порядку, а не розповсюджуватися на всю УПЦ.

Сучасний пошук шляхів до розв'язання проблеми утворення в Україні єдиної Помісної Православної церкви вимагає дати відповідь на питання щодо суб'єктів, здатних здійснити таке об'єднання та механізмів об'єднання двох церков в одну. Тут перш за все слід вказати на зацікавленість у такому об'єднанні Української держави, яка завжди буде сприяти цьому процесу, оскільки очікує від нього утвердження громадянської злагоди та зміцнення духовних основ самої держави, Вселенської патріархії та інших православних церков світу, українських церков (ПЦУ та УПЦ) та українського суспільства.

Що ж стосується конкретної діяльності церковних організацій спрямованих на об'єднання православних в Україні, то наші роздуми тут будуть носити суто гіпотетичний характер, оскільки реальні рішення з цього приводу будуть прийматися суб'єктами світового православ'я та православними церквами, що діють в Україні. На початку цього процесу українські церкви — ПЦУ та УПЦ, будуть виступати як об'єкти для інших церков. Провідну роль у об'єднанні українських церков повинна була б узяти на себе Константинопольська (Вселенська) патріархія, яка свого часу розпочала цей процес і не довела його до якісного завершення. В результаті її дії в Україні замість трьох православних церков (УПЦ, УПЦ КП та УАПЦ) утворилося дві церкви, ПЦУ та УПЦ, а також залишилося ще кілька дрібних православних релігійних організацій, доля яких, вочевидь, вирішиться уже після утворення об'єднаної церкви. Ініціатива щодо об'єднання двох українських православних церков повинна була б виходити від самих цих церков, Української держави та відповідних звернень до Вселенського патріарха Варфоломія.

З урахуванням того, що в період, який минув з часу дарування православним в Україні автокефалії, неодноразово лунали побажання щодо розширення кола тих, хто брав би участь у подібних акціях. Вселенський патріарх міг би залучити до утворення єдиної Помісної Православної Церкви України також патріархів древніх православних церков Александрійської, Антіохійської та Єрусалимської або провів би з цієї нагоди Всеправославну нараду з метою урахування соборної думки предстоятелів та представників усіх православних церков, які складають собою повноту світового православ'я. Це дало б змогу зняти проблемні питання, що виникли у автокефальних православних церков у зв'язку з розв'язанням "українського питання" в період після 2018-2019 рр.

Ми не можемо передбачити, який саме механізм буде обрано для поєднання двох православних церков в Україні, що тривалий час прожили нарізно, нерідко ворогуючи між собою, але зауважимо, що під час вибору такого механізму слід було б передбачити рівне представництво обох цих церков в організації життя об'єднаної церкви. Так, наприклад, можна було б об'єднати Священні Синоди ПЦУ та УПЦ, урівнявши кількість ієрархів у них, а два Предстоятелі — митрополити Епіфаній і Онуфрій керували б об'єднаною церквою, використовуючи певний ротаційний механізм, що дозволяв би їм змінювати одне одного в ролі Предстоятеля майбутньої об'єднаної церкви. З відходом одного з них у вічність другий Предстоятель автоматично виконав би роль місцеблюстителя глави об'єднаної церкви та організував би проведення її помісного собору, на якому і був би обраний Предстоятель Єдиної Помісної Православної Церкви України (Української Православної Церкви). Глава церкви, який виконуватиме роль місцеблюстителя мав би також право обиратися під час Помісного собору на Предстоятеля об'єднаної церкви.

Що стосується єпархіальної організації об'єднаної церкви, то усі чинні на момент об'єднання ПЦУ та УПЦ єпархії слід було б залишити у такому вигляді, як вони були на момент початку об'єднання, а правлячих архиєреїв залишити з тими титулами, з якими вони

були на момент об'єднання двох цих церков. Заміщати кафедри, що втратили своїх архиєреїв мав би об'єднаний Священний Синод та Предстоятель, який на цей час виконував би функції Глави об'єднаної церкви. При цьому під час голосування щодо заміщення вдовствующої кафедри при рівній кількості голосів членів об'єднаного Священного Синоду, голос Предстоятеля мав би вирішальне значення.

Під час утворення такого об'єднаного Священного Синоду двох церков можуть знайтися ієрархи, які не погодяться входити до його складу. Їх слід замінити іншими авторитетними церковними діячами для паритетності представництва ПЦУ та УПЦ в об'єднаному Синоді. Не виключено, що і частина структур УПЦ не побажають входити до об'єднаної церкви. Їхня доля повинна буде вирішуватися священноначаллям уже об'єднаної церкви.

Висновок. Запропонована тут модель утворення Єдиної Помісної Православної Церкви України, природно, не претендує на непогрішимість. Автор лише намагається дотримуватися принципу рівної участі представників ієрархії обох церков у творенні об'єднаної церкви. Це дало б змогу обрати нове церковне керівництво з урахуванням соборної думки архиєреїв, кліру, мирян та чернецтва усієї об'єднаної церкви. Канонічна процедура об'єднання двох церков та обрання її Глави і нового складу Священного Синоду, забезпечили б визнання Єдиної Помісної Православної Церкви України (Української Православної Церкви) іншими православними церквами світу і поновили б порушену нині єдність у стосунках між автокефальними православними церквами з приводу розв'язання кризової ситуації в середовищі православних українців та допомогло б українській нації у досягненні мега-мети — об'єднання православних в Україні.

Список використаних джерел:

1. Ukrinform, 2024. 'Релігійні організації в Україні', *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. Доступно : <<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3865991-religijni-organizacii-v-ukraini.html>>. [6 Січень 2026].
2. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті, (n.d.). *Інформація про санкції щодо представників УПЦ*.
3. Релігійно-інформаційна служба України, 2024. 'Лише російське православ'я: як і для чого Росія знищує свободу віросповідання на TOT', *RISU. Релігійно-інформаційна служба України*. Доступно : <https://risu.ua/lishe-rosijske-pravoslavyya-yak-i-dlya-chogo-rosiya-znishchuye-svobodu-virospovidannya-na-tot_n148309>. [6 Січень 2026].
4. Капустянська, І 2024. *Вселенський Патріарх Варфоломій не візьме "під своє крило" УПЦ МП*, LB.ua. Доступно : <https://lb.ua/news/2024/08/24/631195_vselenskiy_patriarh_varfolomiy.html>. [9 Січень 2026].
5. Прокопчук, С 2026. 'Церковні баталії в Україні: аналіз минулого та прогнози на майбутнє (частини 1–2)'. Релігія в Україні. Доступно : <<https://www.religion.in.ua/main/51851-cerkovni-bataliyi-v-ukrayini-analiz-minulogo-ta-prognozi-na-majbutnye-chastina-1.html>>. [6 Січень 2026].
6. *Вселенський патріарх закликав митрополита Епіфанія "шукати шляхів наблизнення до співєпископів в Україні через діалог і пошук спільних точок до єдності"* (повний текст промови) 2026. Релігія в Україні, January, 8. Доступно : <<https://www.religion.in.ua/main/51849-vselsenskiy-patriarh-zaklikav-mitropolita-epifaniya-shukati-shlyaxiv-nablizhennya-do-spivyeypiskopiv-v-ukrayini-cherez-dialog-i-poshuk-spilnix-tochok-do-yednosti-povnij-tekst-promovi.html>>. [9 Січень 2026].

References:

1. Ukrinform, 2024. 'Relihiini orhanizatsii v Ukraini (Religious organizations in Ukraine)', *Ukrinform - aktualni novyny Ukrainy ta svitu*. Dostupno : <<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3865991-religijni-organizacii-v-ukraini.html>>. [6 Sichen 2026].
2. *Derzhavna sluzhba Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti*, (n.d.). Informatsiia pro sanktsii shchodo predstavnykiv UPTs (Information on sanctions against representatives of the UOC).
3. Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy, 2024. 'Lyshe rosiiske pravoslavia: yak i dlia choho Rosiia znyshchuie svobodu virospovidannia na TOT (Only Russian Orthodoxy: how and why Russia destroys freedom of religion on TOT)', *RISU. Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy*. Dostupno : <https://risu.ua/lishe-rosijske-pravoslavyya-yak-i-dlya-chogo-rosiya-znishchuye-svobodu-virospovidannya-na-tot_n148309>. [6 Sichen 2026].

4. Kapustianska, I 2024. *Vselenskyi Patriarkh Varfolomii ne vizme "pid svoie krylo" UPTs MP (Ecumenical Patriarch Bartholomew will not take the UOC MP "under his wing")*, LB.ua. Dostupno : <https://lb.ua/news/2024/08/24/631195_vselenskiy_patriarkh_varfolomiy.html>. [9 Sichen 2026].
5. Prokopchuk, S 2026. "Tserkovni batalii v Ukraini: analiz mynuloho ta prohnozy na maibutnie (chastyny 1–2). Church battles in Ukraine: analysis of the past and predictions for the future (parts 1–2)", *Relihiia v Ukraini*. Dostupno : <<https://www.religion.in.ua/main/51851-cerkovni-bataliyi-v-ukrayini-analiz-minulogo-ta-prohnozy-na-majbutnye-chastina-1.html>>. [6 Sichen 2026].
6. *Vselenskyi patriarkh zaklykav mytropolyta Epifaniia "shukaty shliakhiv nablyzhennia do spiviepysskopiiv v Ukraini cherez dialog i poshuk spilnykh tochok do yednosti" (povnyi tekst promovy) The Ecumenical Patriarch called on Metropolitan Epiphany to "look for ways to approach co-bishops in Ukraine through dialogue and search for common points for unity" (full text of the speech) 2026. Relihiia v Ukrainy, January, 8. Dostupno : <<https://www.religion.in.ua/main/51849-vselenskij-patriarkh-zaklikav-mitropolita-epifaniya-shukati-shlyaxiv-nablizhennya-do-spiviepysskopiiv-v-ukrayini-cherez-dialog-i-poshuk-spilnix-tochok-do-yednosti-povnij-tekst-promovi.html>>. [9 Sichen 2026].*

Надійшло до видання / Received
Прийнято до друку / Accepted

09.01.2026
16.01.2026

DOI 10.33930/ed.2019.5007.57(1-2)-15
УДК 271.22(477):9"19"

ПАТРІАРХАТ В УАПЦ: ВІД ІДЕЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

М. М. Лагодич

Анотація.

Актуальність теми дослідження. Процес проголошення патріархату в УАПЦ у 1990 р. став ключовим етапом у формуванні незалежної церковної структури в Україні. В умовах трансформації релігійного ландшафту та сучасних викликів державному суверенітету, вивчення історичного досвіду розбудови Помісної Церкви та механізмів її самоорганізації набуває стратегічного значення для розуміння тяглості української канонічної традиції.

Постановка проблеми. Попри значну кількість розвідок, присвячених історії УАПЦ, питання переходу від ідеї автокефалії до практичного впровадження інституту патріархату крізь призму діяльності ключових постатей (М. Скрипника, І. Боднарчука, Д. Яреми) потребує поглибленого наукового аналізу. Дослідження фокусується на суперечності між традицією соборності та необхідністю вибудови жорсткої ієрархічної структури в умовах політичної нестабільності кінця ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті проаналізовано доробок С. Башинського щодо процесів автокефалізації, А. Ферта у сфері державно-церковних відносин, а також персоналістичні розвідки А. Смирнова та І. Преловської. Водночас, потребує додаткового осмислення взаємозв'язок між персональним внеском лідерів руху та загальною логікою інституційних реформ в УАПЦ.

Постановка завдання. Метою статті є реконструкція процесу практичної реалізації ідеї патріархату в УАПЦ на межі 1980–1990-х років та визначення ролі архієпископа Іоана (Боднарчука), патріархів Мстислава (Скрипника) та Димитрія (Яреми) у легітимізації цього статусу.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму та об'єктивності. Використано історико-генетичний метод для простеження еволюції ідеї патріархату, а також біографічний метод для аналізу впливу релігійних діячів на церковно-адміністративні процеси.

Виклад основного матеріалу. Досліджено етапи відновлення вищої ієрархії УАПЦ, починаючи з 1989 р. Проаналізовано значення Всеукраїнського православного Собору 1990 р. як установчого акту проголошення Київського патріархату. Визначено, що діяльність І. Боднарчука забезпечила організаційну основу руху, тоді як постать Мстислава (Скрипника) надала процесу канонічної тяглості та зв'язку з еміграційним центром.